

Uitgebreide inhoudsopgave

Inhoudsopgave	V
Auteurslijst.	XIX
Voorwoord	XXI

Hoofdstuk 1. – Het recht op gelijke behandeling en het verbod van discriminatie 1

Janneke Gerards

1. Inleiding.	1
2. Europa.	1
2.1 EVRM	1
2.1.1 Art. 14 EVRM en art. 1 Twaalfde Protocol EVRM.	1
2.1.2 EVRM: betekenis van het verbod van onderscheid/discriminatieverbod	3
2.1.3 Wanneer is ongelijke behandeling volgens het EHRM verboden?	4
2.1.4 ‘Verdachte’ gronden van onderscheid.	6
2.1.5 Bijzondere gevallen van discriminatie en ongelijke behandeling	7
2.2 Raad van Europa; overig	9
2.3 Europese Unie	9
2.3.1 Gelijkheidsbepalingen in het Europese recht	9
2.3.2 Het gesloten systeem van het Europese recht; direct en indirect onderscheid. .12	
2.3.3 Toetsing aan het Europese recht: criteria en werkwijze van het HvJ	13
3. Nederland.	15
3.1 De Grondwet	15
3.2 Uitwerking in wetgeving: AWGB en andere wetten	16
3.2.1 De Algemene wet gelijke behandeling (AWGB)	16
3.2.2 Andere specifieke gelijkebehandelingswetten	17
3.2.3 Het College voor de Rechten van de Mens.	18
3.2.4 Strafrechtelijke discriminatieverboden	19
4. Internationaal.	20
4.1 IVBPR	20
4.1.1 Artikel 26 IVBPR	20
4.1.2 Artikel 2 en 3 IVBPR	21
4.2 Anti-rassendiscriminatieverdrag	21
4.3 Vrouwenverdrag	22
4.4 Overige verdragen	23
5. Vergelijking en integratie.	24
6. Literatuur.	25

Hoofdstuk 2. – Politieke rechten: kiesrecht en petitierecht 27

Hansko Broeksteeg

1. Inleiding.	27
2. Europa: kiesrecht	27
2.1 EVRM	27
2.1.1 Algemeen	27
2.1.2 Wetgevende macht.	29
2.1.3 Vereisten	31
2.1.4 Beperkingen	33
2.2 Raad van Europa; overig	37

2.3	Europese Unie37
3.	Nederland: kiesrecht39
4.	Internationaal: kiesrecht41
5.	Vergelijking en integratie42
6.	Petitierecht43
6.1	Inleiding43
6.2	Nederland43
6.3	Europese Unie45
7.	Literatuur46
Hoofdstuk 3. – Vrijheid van gedachte, geweten, godsdienst en levensovertuiging.49
<i>Aernout Nieuwenhuis</i>		
1.	Inleiding49
2.	Europa49
2.1	EVRM49
2.1.1	Inleiding49
2.1.2	Reikwijdte50
2.1.3	Samenloop54
2.1.4	Gewetensbezwaren tegen militaire dienst55
2.1.5	Beperkingsmogelijkheden56
2.1.6	Appreciatiemarge en verhouding tussen kerk en staat59
2.1.7	Positieve verplichtingen61
2.2	Europese Unie62
3.	Nederland64
3.1	Reikwijdte64
3.1.1	Godsdienst of levensovertuiging65
3.1.2	Belijden66
3.2	Beperkingsmogelijkheden67
3.2.1	Artikel 6 lid 1 Grondwet67
3.2.2	Artikel 6 lid 2 Grondwet68
3.3	Verhouding tussen kerk en staat69
3.4	Horizontale werking en positieve verplichtingen70
4.	Internationaal71
5.	Vergelijking en integratie73
6.	Literatuur74
Hoofdstuk 4. – Vrijheid van meningsuiting.77
<i>Aernout Nieuwenhuis</i>		
1.	Inleiding77
2.	Europa77
2.1	EVRM77
2.1.1	Inleiding77
2.1.2	Reikwijdte78
2.1.3	Samenloop80
2.1.4	Beperkingsmogelijkheden81
2.1.5	Appreciatiemarge96
2.1.6	Positieve verplichtingen97
2.2	EU98

3. Nederland	100
3.1 Algemeen	100
3.2 Reikwijdte	101
3.2.1 Openbaren en verspreiden	101
3.2.2 Gedachten en gevoelens	102
3.2.3 Handelsreclame	103
3.2.4 Drukpers, radio en televisie en andere middelen	104
3.3 Beperkingsmogelijkheden	105
3.3.1 Clausulering	105
3.3.2 Beperking verspreidingsrecht	106
3.4 Horizontale werking	107
4. Internationaal	108
4.1 IVBPR	108
4.2 Andere VN-verdragen	111
5. Vergelijking en integratie	112
6. Literatuur	113

Hoofdstuk 5. – Vrijheid van vereniging, vergadering en betoging 115

Aernout Nieuwenhuis

1. Inleiding	115
2. Europa	115
2.1 EVRM	115
2.1.1 Algemeen	115
2.1.2 Reikwijdte recht op vrijheid van vergadering en betoging	116
2.1.3 Reikwijdte recht op vrijheid van vereniging	117
2.1.4 Samenloop	121
2.1.5 Beperkingsmogelijkheden	123
2.1.6 Appreciatiemarge	130
2.1.7 Positieve verplichtingen	130
2.2 Europese Unie	131
3. Nederland	132
3.1 Vrijheid van vereniging	132
3.1.1 Reikwijdte	132
3.1.2 Beperkingsmogelijkheden	133
3.2 Vrijheid van vergadering en betoging	134
3.2.1 Reikwijdte	135
3.2.2 Beperkingsmogelijkheden	137
4. Internationaal	140
4.1 Recht op vergadering	140
4.1.1 Reikwijdte	140
4.1.2 Beperkingsmogelijkheden	140
4.2 Vrijheid van vereniging	141
4.2.1 Reikwijdte	141
4.2.2 Beperkingsmogelijkheden	141
5. Vergelijking en integratie	142
6. Literatuur	143

Hoofdstuk 6. – Het recht op privéleven en aanverwante rechten.	145
<i>Karin de Vries</i>	
1. Inleiding.	145
2. Europa.	145
2.1 Artikel 8 EVRM	145
2.1.1 Privacy	146
2.1.2 Reputatie en portretrecht.	149
2.1.3 Persoonlijke identiteit	150
2.1.4 Relaties met anderen en ‘the outside world’	155
2.1.5 Lichamelijke en geestelijke integriteit	157
2.1.6 Reproductieve rechten	162
2.1.7 Huisrecht	164
2.1.8 Correspondentie	165
2.2 Raad van Europa; overig	166
2.3 Europese Unie	166
2.3.1 Bepalingen inzake het recht op privéleven	166
2.3.2 De rechtspraak van het Europese Hof van Justitie	167
3. Nederland	171
3.1 Eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer	171
3.1.1 Rechtspraak	172
3.2 Verbod van binnentreden zonder toestemming.	174
3.3 Brief-, telefoon- en telegraafgeheim	175
4. Internationaal	176
4.1 Artikel 17 IVBPR	176
4.1.1 Privacy	177
4.1.2 Persoonlijke identiteit	178
4.1.3 Banden met het land van verblijf.	180
4.1.4 Lichamelijke en geestelijke integriteit	180
4.1.5 Reproductieve rechten	181
4.1.6 Respect voor de woning	182
4.1.7 Correspondentie	183
4.1.8 Eer en goede naam.	184
5. Vergelijking en integratie	184
6. Literatuur	185
Hoofdstuk 7. – Het recht op bescherming van persoonsgegevens	187
<i>Friederike van der Jagt</i>	
1. Inleiding.	187
2. Europa.	187
2.1 EVRM	187
2.1.1 Art. 8 EVRM	187
2.2 Raad van Europa; overig	193
2.2.1 Verdrag van Straatsburg	193
2.2.2 Verhouding EVRM en Verdrag van Straatsburg	194
2.2.3 Activiteiten Comité van Ministers	194
2.3 Europese Unie	194
2.3.1 Verdrag van Lissabon en EU-Grondrechtenhandvest	194
2.3.2 Algemene verordening gegevensbescherming.	196

2.3.3	ePrivacyrichtlijn	201
2.3.4	Richtlijn gegevensbescherming opsporing en vervolging	204
2.3.5	Verordening 2018/1725	205
3.	Nederland	207
3.1	De Grondwet	207
3.2	Uitvoeringswet AVG en andere wetten	207
3.2.1	Uitvoeringswet AVG	208
3.2.2	De Wet bescherming persoonsgegevens BES	209
3.2.3	Andere Nederlandse wetgeving inzake de verwerking van persoonsgegevens .	210
4.	Internationaal	210
4.1	IVBPR	210
4.1.1	Artikel 17 IVBPR	210
4.2	OESO Guidelines	211
5.	Vergelijking en integratie	211
6.	Literatuur	212

Hoofdstuk 8. – Het recht op familie- en gezinsleven en het recht om te huwen 213

Mariëlle Bruning

1.	Inleiding	213
2.	Europa	213
2.1	EVRM	213
2.1.1	Het recht op familie- en gezinsleven van art. 8 EVRM: algemeen	213
2.1.2	Rechten die voortvloeien uit het ‘family life’ van art. 8 EVRM	214
2.1.3	Het recht om te huwen en een gezin te stichten van art. 12 EVRM	218
2.2	Raad van Europa; overig	220
2.3	Europese Unie	220
3.	Nederland	222
4.	Internationaal	223
4.1	IVBPR	223
4.2	IVRK	224
5.	Vergelijking en integratie	225
6.	Literatuur	225

Hoofdstuk 9. – Het recht op vrijheid en het habeas corpus-beginsel 227

Jan Crijns

1.	Inleiding	227
2.	Europa	228
2.1	EVRM	228
2.1.1	Gevallen van rechtmatige vrijheidsberoving	230
2.1.2	Waarborgen in geval van vrijheidsberoving	235
2.2	Europese Unie	236
3.	Nederland	237
4.	Internationaal	239
5.	Vergelijking en integratie	244
6.	Literatuur	244

Hoofdstuk 10. – Procedurele rechten	247
<i>Tom Barkhuysen & Michiel van Emmerik</i>	
1. Inleiding.	247
2. Europa.	247
2.1 EVRM	247
2.1.1 Algemeen	247
2.1.2 Toepassingsbereik artikel 6 EVRM	250
2.1.3 Overige relevante rechtsnormen uit art. 6 EVRM	251
2.1.4 Artikel 13 EVRM	253
2.2 Raad van Europa; overig	254
2.3 Europese Unie	254
3. Nederland	257
3.1 Algemeen	257
3.2 Artikel 17 Gw: ius de non evocando	258
3.3 Artikel 18 Gw: rechtsbijstand	258
3.4 Hoofdstuk 6 van de Grondwet: rechtspraak	259
4. Internationaal	261
5. Vergelijking en integratie	263
6. Nadere bijzondere eisen in strafzaken: verbod van terugwerkende kracht en lex mitior, ne bis in idem en het recht op hoger beroep	264
6.1 Verbod van terugwerkende kracht en lex mitior	264
6.2 Het ne bis in idem-beginsel	266
6.3 Het recht op hoger beroep in strafzaken	268
7. Literatuur	268
Hoofdstuk 11. – Het recht op leven en het doodstrafverbod	271
<i>Janneke Gerards</i>	
1. Inleiding.	271
2. Europa.	271
2.1 EVRM	271
2.1.1 Art. 2 EVRM – het recht op leven: toepassingsbereik en inbreuken	271
2.1.2 Beperkingsmogelijkheden onder het EVRM	275
2.1.3 Positieve verplichtingen	279
2.2 Raad van Europa – CPT	287
2.3 Europese Unie	287
3. Nederland	288
4. Internationaal	289
4.1 Artikel 6 IVBPR – algemene uitgangspunten	289
4.2 Effectieve bescherming van het recht op leven	290
4.3 De doodstraf	292
5. Vergelijking en integratie	293
6. Literatuur	294
Hoofdstuk 12. – Verbod van foltering en recht op bescherming van de lichamelijke en geestelijke integriteit	295
<i>Jan-Peter Loof</i>	
1. Inleiding.	295
2. Europa.	296

2.1	EVRM	296
2.1.1	Artikel 3 EVRM: algemene definitiekwesties	296
2.1.2	Bestrafing onder artikel 3 EVRM	299
2.1.3	Behandeling bij arrestatie en tijdens ondervraging of detentie	301
2.1.4	Gevangenisomstandigheden	304
2.1.5	Positieve verplichtingen: preventie, onderzoek en bestraffing	306
2.1.6	Uitzetting of uitlevering van vreemdelingen: non-refoulement	308
2.1.7	Niet-opschortbaar/absoluut karakter	311
2.2	Raad van Europa; overig	312
2.2.1	Europees Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing (CPT)	312
2.2.2	Biogeneeskundeoverdrag	314
2.3	Europese Unie	315
3.	Nederland	317
3.1	Voorgeschiedenis	317
3.2	Artikel 11 Grondwet	318
3.3	Beperkingsmogelijkheden	319
3.4	Uitvoeringswetgeving en rechtspraak	319
3.4.1	Relevante wetgeving	319
3.4.2	Jurisprudentie	320
3.4.3	Horizontale werking	321
4.	Internationaal	321
4.1	Artikelen 7 en 10 IVBPR	321
4.1.1	Doel, karakter, inhoud en reikwijdte	322
4.1.2	Bestrafing	324
4.1.3	Behandeling tijdens arrestatie, ondervraging en detentie	325
4.1.4	'Incommunicado' detentie en gedwongen verdwijningen	327
4.1.5	Positieve verplichtingen/onderzoeksverplichtingen	328
4.1.6	Uitzetting, uitlevering, non-refoulement	329
4.2	VN-Verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselijke of ontorende behandeling of bestraffing	331
4.2.1	Definitie van foltering	331
4.2.2	Karakter van de verdragsverplichtingen	331
4.2.3	Uitzetting, uitlevering, non-refoulement	333
4.2.4	Universele rechtsmacht met betrekking tot foltering	334
4.2.5	Geen bewijsmateriaal verkregen door middel van foltering	334
4.2.6	Optioneel Protocol	334
5.	Vergelijking en integratie	335
6.	Literatuur	336

Hoofdstuk 13. – Verbod van slavernij en dwangarbeid en het recht van vrije arbeidskeuze . 339

Barend Barentsen

1.	Inleiding	339
2.	Europa	340
2.1	Raad van Europa	340
2.1.1	EVRM	340
2.1.2	Slavernij en dienstbaarheid	340
2.1.3	Dwangarbeid en verplichte arbeid	342

2.1.4	Beperkingsmogelijkheden: algemeen	343
2.1.5	Plicht tot aanvaarding van passende arbeid	344
2.1.6	Positieve verplichtingen	344
2.1.7	Recht op arbeid?	346
2.2	Raad van Europa; overig	346
2.2.1	Europees Sociaal Handvest	346
2.2.2	Verdrag inzake bestrijding van mensenhandel	347
2.3	Europese Unie	347
3.	Nederland	348
4.	Internationaal	350
5.	Vergelijking en integratie	352
6.	Literatuur	354

Hoofdstuk 14. – Het recht op eigendom 357

Tom Barkhuysen & Michiel van Emmerik

1.	Inleiding.	357
2.	Europa.	357
2.1	EVRM	357
2.1.1	Algemeen	357
2.1.2	Autonome en ruime interpretatie eigendomsbegrip	359
2.1.3	Beperking	361
2.1.4	Extra waarborgen bij ontneming van eigendom	363
2.1.5	De margin of appreciation	364
2.1.6	Resumé	364
2.2	Raad van Europa; overig	365
2.3	Europese Unie	365
3.	Nederland	367
3.1	Algemeen	367
3.2	Beschermingsbereik	368
3.3	Nadere uitwerking in bijzondere wetten	369
4.	Internationaal	369
5.	Vergelijking en integratie	370
6.	Literatuur	371

Hoofdstuk 15. – Het recht op onderwijs 373

Janneke Gerards

1.	Inleiding.	373
2.	Europa.	374
2.1	EVRM	374
2.1.1	Artikel 2 Eerste Protocol	374
2.1.2	Recht op toegang tot het onderwijs	374
2.1.3	Eerbiediging van de godsdienstige en filosofische overtuiging van de ouders	376
2.2	Raad van Europa; overig	379
2.3	Europese Unie	380
2.3.1	EU-Grondrechtenhandvest	380
3.	Nederland	382
3.1	Artikel 23 Grondwet – achtergrond en karakter	382
3.2	Openbaar en bijzonder onderwijs; verplichtingen voor openbare scholen	384

3.3	Vrijheid van oprichting, richting en inrichting	386
3.4	Beperkingen: toezicht, bekwaamheid en deugdelijkheid	387
3.5	Bekostiging.	388
3.6	Leerplicht	389
4.	Internationaal	389
5.	Vergelijking en integratie	392
6.	Literatuur	393

Hoofdstuk 16. – Bewegingsvrijheid en het recht het land te verlaten 395

Janneke Gerards

1.	Inleiding	395
2.	Europa	395
2.1	EVRM	395
2.1.1	Aard en reikwijdte van art. 2 Vierde Protocol	395
2.1.2	Toepassingsbereik recht op bewegingsvrijheid	396
2.1.3	Verplichting om zich op een bepaalde plaats te bevinden.	399
2.1.4	Gebiedsverboden en verwijderingsbevelen	400
2.1.5	Het recht om vrijelijk verblijfplaats te kiezen en zich vrij te bewegen	401
2.1.6	Beperkingen voor specifieke gebieden	401
2.1.7	Het recht om het land te verlaten	402
2.1.8	Het recht op bewegingsvrijheid binnen het Koninkrijk	403
2.2	Europese Unie	404
2.2.1	Basisbepalingen	404
2.2.2	Reikwijdte van het vrij verkeer en verblijf	405
2.2.3	Materiële betekenis van het recht op vrij verkeer en verblijf	406
2.2.4	Beperkingen van het recht op vrij verkeer en verblijf; verboden om het land te verlaten	407
3.	Nederland	409
4.	Internationaal	410
5.	Vergelijking en integratie	413
6.	Literatuur	414

Hoofdstuk 17. – Recht op collectieve actie 415

Barend Barentsen

1.	Inleiding	415
2.	Europa	416
2.1	Raad van Europa	416
2.1.1	Inleiding	416
2.1.2	Europees Sociaal Handvest.	416
2.1.3	Europees Comité voor Sociale Rechten.	417
2.2	Europese Unie	418
3.	Nederland	419
3.1	Algemeen	419
3.2	NS-arrest en art. 6 lid 4 ESH.	420
3.3	Beperkingen aan het stakingsrecht	421
4.	Internationaal	423
5.	Vergelijking en integratie	424
6.	Literatuur	426

Hoofdstuk 18. – Het recht op bijstand en sociale zekerheid 429*Barend Barentsen*

1. Inleiding.	429
2. Europa.	431
2.1 Raad van Europa.	431
2.1.1 Europees Sociaal Handvest.	431
2.1.2 Europese Sociale Code.	432
2.1.3 Europees Verdrag voor Sociale en Medische Bijstand.	432
2.1.4 Europees Comité voor Sociale Rechten.	432
2.1.5 Het EVRM en sociale zekerheid.	433
2.2 Europese Unie.	435
3. Nederland.	436
3.1 Grondwettelijke bescherming.	436
3.2 Non-discriminatie.	437
4. Internationaal.	439
4.1 ILO.	439
4.2 IVESCR.	440
4.3 IVRK.	440
5. Vergelijking en integratie.	441
6. Literatuur.	442

Hoofdstuk 19. – Het recht op gezondheid 445*Janneke Gerards*

1. Inleiding.	445
2. Europa.	446
2.1. Raad van Europa.	446
2.1.1 EVRM.	446
2.1.2 Europees Sociaal Handvest.	452
2.2 Europese Unie.	453
3. Nederland.	456
4. Internationaal.	457
5. Vergelijking en integratie.	459
6. Literatuur.	460

Hoofdstuk 20. – Het recht op milieubescherming 463*Janneke Gerards*

1. Inleiding.	463
2. Europa.	463
2.1. Raad van Europa: EVRM en ESH.	463
2.1.1 EVRM.	463
2.1.2 Europees Sociaal Handvest.	468
2.2 Verdrag van Århus.	469
2.3 Europese Unie.	469
3. Nederland.	471
4. Internationaal.	472
5. Vergelijking en integratie.	474
6. Literatuur.	474

Hoofdstuk 21. – Rechten van kwetsbare personen en groepen.	477
<i>Aart Hendriks</i>	
1. Inleiding.	477
2. Rechten van vrouwen	478
2.1 Inleiding	478
2.2 Europa	479
2.3 Internationaal	482
2.4 Nederland	484
3. Rechten van kinderen	484
3.1 Europa	484
3.1.1 EVRM	484
3.1.2 Raad van Europa; overig	485
3.1.3 Europese Unie	486
3.2 Internationaal – het IVRK	486
3.3 Nederland	488
4. Rechten van personen met een handicap	488
4.1 Europa	488
4.1.1 Raad van Europa	488
4.1.2 Europese Unie	490
4.2 Internationaal	491
4.3 Nederland	493
5. Rechten van overige personen	493
5.1 Rechten van ouderen	493
5.2 Rechten van LHBTP'ers	494
5.3 Rechten van vluchtelingen en vreemdelingen	496
6. Rechten van groepen	499
6.1 Inleiding	499
6.2 Europa	500
6.2.1 Raad van Europa – EVRM	500
6.2.2 Raad van Europa – Kaderverdrag Minderheden	501
6.2.3 Europa – overige	502
6.2.4 Europese Unie	503
6.3 Internationaal – artikel 27 IVBPR	503
7. Literatuur	505

